

➤ Naisnäkökulmaa tutkimusmatkalla
– Lappi Léonie d’Aunet’n (ja
suomentajan) silmin

—

Merja Torvinen

Toiseus on olennainen osa minuuden ja identiteetin muodostusta – se on ei-meitä, erilaista, eksoottista ja vaaralliseksikin koettua. Tässä identifikaatioprosessissa erilaisuuden kokemuksen varaan rakentuu myös kuviteltuja yhteisöjä, niin sanottuja kulttuurisia identiteettejä (Hall 1999, 45; ks. myös Anderson 2017, 39–41). Toiseutta onkin tutkittu erityisesti postkoloniaalisen tutkimuksen näkökulmasta, jolloin tutkimuksessa pyritään tuomaan esille ja purkamaan toiseuteen ja toiseuttamiseen liittyviä valtahierarkioita ja niitä toisintavia representaatioita (Löytty 2005, 9–10). Tässä artikkelissa tarkastelen ranskalaisen naismatkailijan, Léonie d’Aunet’n, vuonna 1854 julkaistua Lapin-kuvausta ja erityisesti sen lyhenneltyä suomennosta 1970-luvun lopulta¹ kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta ja hahmottelen tekstiin kirjoittuvia diskursseja toiseudesta, naiseudesta ja kulttuurisista identiteeteistä. Léonie d’Aunet’n kuvauksesta rakentuu monin osin stereotyyppinen, mutta toisaalta myös miespuolisten aikalaistensa kuvauksista poikkeava representaatio Lapista ja Lapin asukkaista.

John Fiske (2003, 135–136) kuvaa toiseuttamista representaatiostrategiana, jossa korostamalla omaa yliveraisuutta ja käyttämällä toisen maailmaa vallankäytön harjoittamisen tilana kuvattavasta luodaan Toinen. Matkakirjallisuudessa tällaiset representaatiojärjestelmät tulevat erityisen hyvin esille: omaa ja Toisen identiteettiä rakennetaan pitkälti vastakohtien ja erilaisuuden kautta, hierarkkisessa suhteessa omaan yhteiskuntaan ja kulttuuriin, ja kuvaukset ovat tyypillisesti subjektiivisia, yleistäviä ja tyyppitteleviä. Toiseuden ajatus voidaan ulottaa myös matkakertomuksiin teksteinä. Esimerkiksi Ritva Hapuli (2005, 125) kuvaa matkakertomuksia osuvasti toisina matkoina: ne ovat kielellistettyjä, tulkittuja ja käsitteellistettyjä kuvauksia tehdyistä matkoista. Matkakirjallisuudessa matkat siis ikään kuin toisintuvat ja samalla toiseutta luodaan kirjallisesti (ks. Lehtola 2005, 52).

Naisten roolia matkakirjallisuuden kirjoittajina on perinteisesti pidetty vähäisenä: kuten Hapuli (2005, 126) huomauttaa, matkailu ja siitä kirjoittaminen on nähty pääasiallisesti miesten toimintana. Hän (mt., 127) ehdottaakin, että matkailu tulisi nähdä sukupuolittuneena maailmana, jossa myös naismatkailijaa voi pitää historiallisesti ja kulttuurisesti toisina. Myös Sara Mills (1991, 3–4) arvioi sosiaalisten konventioiden ja naisten rajatun yhteiskunnallisen aseman näkyneen sekä matkakirjojen arkeen ja ihmissuhteisiin keskittyvissä aihepiireissä että kirjojen saamassa vastaanotossa, joka oli toisaalta teosten merkitystä marginalisoiva ja toisaalta naismatkailijan eksentrisyyttä ja poikkeuksellisuutta korostava. Kuten Susan Bassnett (2002, 227, 239–240) kuitenkin muistuttaa, matkakirjallisuus on väistämättä oman aikansa ja kulttuurinsa tuote eikä kirjoittajan sukupuoli tee tässä poikkeusta: valkoisen naismatkailijan matkakertomus voi sisältää kolonialistisia piirteitä siinä missä valkoisen miehenkin.

Matkakirjallisuuden kääntämisestä on viime vuosina ilmestynyt lukuisia tutkimuksia, joissa tarkastellaan muun muassa käännöstieteen ja matkakir-

joittamisen suhdetta, teosten kääntämisen kontekstia, kääntäjiä ja käytettyjä käännösmetodeja (esim. Bassnett 2019; Dybiec-Gajer 2013; Torvinen 2020). Sivuan artikkelissani tätä aihetta erityisesti kääntäjän paratekstien² analyysin kautta. Parateksteillä on tyypillisesti suuri merkitys historiallisten käännösten rekontekstualisoinnina ja lukijan ymmärtämistä säätelevinä aputeksteinä: ne johdattavat lukijaa tekstin kulttuuris-historiallisen kontekstin ymmärtämisessä ja tarjoavat tälle kääntäjän tarkistaman, selittämän ja täydentämän tulkinnan tekstistä (ks. myös Torvinen 2020, 86). Paratekstejä tutkimalla voidaankin tuoda esiin kääntämiseen liittyviä arvoja, normeja ja ideologioita (Paloposki 2010; Hou 2013).

Luon seuraavaksi katsauksen Léonie d'Aunet'n Lapin-matkan ja teoksen kontekstiin sekä analyysin kannalta keskeisiin kriittisen diskurssianalyysin näkökulmiin ja käsitteisiin. Tämän jälkeen tarkastelen suomennoksen kontekstia ja paratekstejä ja erittelen appellatiivianalyysin avulla aineistosta tekemiäni havaintoja ja esiin nousevia diskursseja. Lopuksi kokoan tulokset yhteen ja pohdin suuntaviivoja jatkotutkimukselle.

Ranskalainen matkanainen

Kirjailijana ja toimittajana (sekä suhteestaan Victor Hugoon) tunnetuksi tullut Léonie d'Aunet syntyi Pariisissa vuonna 1820.³ Aikalaistensa tapaan d'Aunet sai uskonnollisen kasvatuksen, jossa perehdyttiin musiikkiin, taiteisiin, kirjallisuuteen ja englannin kieleen. Täytettyään 18 vuotta hän muutti tulevan aviomiehensä, taidemaalari François-Auguste Biardin luo. (Orlandini Carcreff 2017.) Kun Biard vuonna 1839 kutsuttiin Paul Gaimardin johtamalle tutkimusretkelle, joka suuntautui Pohjois-Norjaan ja Huippuvuorille, vain 19-vuotias d'Aunet päätti lähteä miehensä mukaan. Loppukesästä 1839 Biard ja d'Aunet matkustivat Etelä-Ruotsin ja Norjan rannikon kautta Hammerfestiin, jossa he tapasivat muut retkikuntalaiset. Käytyään Huippuvuorilla ryhmä palasi Hammerfestiin, josta osa jatkoi matkaa La Recherche -laivalla takaisin etelään ja osa – kuten d'Aunet miehineen – lähti paluumatkalle Lapin halki Tornioon ja sieltä Tukholman kautta Ranskaa kohti.

Kronologisesti etenevä matkakuvaus *Voyage d'une femme au Spitzberg* koostuu yhdeksästä kirjeestä⁴, jotka d'Aunet on osoittanut veljelleen. Ensimmäinen kirje kuvaa d'Aunet'n sanoin, kuinka ajatus tutkimusretkelle osallistumisesta sai alkunsa. Retkikunnan johtaja, kasvitieteilijä Paul Gaimard toivoi taidemaalari Biardin osallistuvan tutkimusmatkalle ja pyysi d'Aunet'ta auttamaan kihlatusnsa suostuttelussa. Tähän d'Aunet suostuikin, mutta vain sillä ehdolla, että saisi itsekin lähteä miehensä mukaan.

Varsinainen matkakertomus sijoittuu kirjeisiin II–IX. Näistä kahdessa ensimmäisessä d'Aunet kuvaa pariskunnan hidasta etenemistä ensin maateitse Etelä-Ruotsin kautta Trondheimiin ja sieltä höyrylaivalla Hammerfestiin, jossa

kihlpari ehti viettää pari viikkoa odotellessaan muun retkikunnan saapumista meriteitse. Pitkän matkanteon jälkeen d'Aunet huokaa kirjeessään: ”Rakas veljeni, viimeinkin olen perillä Hammerfestissä, niin monien hankaluuksien ja sattumuksien ja varsinkin aivan liian monien unettomien öiden jälkeen” (d'Aunet 1854, 103, suom. MT)⁵.

Seuraavat kaksi kirjettä kertovat muun muassa d'Aunet'n näkemästä saamelaisesta hääseremoniasta ja retkikunnan lyhyeksi jääneestä vierailusta Huippuvuorille, kun äkillisesti kylmennyt sää pakotti ryhmän paluumatkalle jo kahden viikon jälkeen. Teoksen viimeinen kirje puolestaan kuvaa pariskunnan loppumatkaa Tukholmasta Berliinin kautta Ranskaan. Analysoin kuitenkin tarkemmin kirjeitä VII ja VIII, joissa d'Aunet kuvailee matkantekoa syksyisen Lapin halki, Norjan Kåfjordista Tornioon ja Haaparannalle asti. Kirjeiden suomennos ilmestyi Marja Itkonen-Kailan kääntämänä *Tornionlaakson vuosikirjassa* 1977 (s. 201–243) nimellä ”Matka Hammerfestista Tornioon v. 1839”, tästä eteenpäin MHT.

Näkökulmana kriittinen kielentutkimus

Matkatekstejä on viime vuosina tutkittu usein kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta: tutkimuksia on tehty muun muassa matkailublogien (Bosangit 2012) ja matkailuun liittyvien verkkosivujen diskursseista (Bernardi 2019). Sanna Ruoho (2023) puolestaan on pro gradu -työssään analysoinut viiden suomalaisen 2000-luvun naismatkailijan matkakirjoissa esiin nousevia diskursseja. Historiallisten matkakirjojen – erityisesti Suomen- ja Lapin-kuvausten – osalta kriittistä diskurssianalyysia on kuitenkin tähän mennessä hyödynnetty verrattain vähän.

Kriittisen kielentutkimuksen lähtökohtana on ajatus kielen, kulttuurin ja yhteiskunnan tiiviistä vuorovaikutuksesta. Kieli syntyy ja sitä käytetään suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin, joiden arvot ja asenteet kirjautuvat kieleen. Kieli on siis paitsi kommunikaation myös (diskursiivisen) vallan väline, jonka avulla esimerkiksi hyödynnetään, systematisoidaan ja muutetaan todellisuutta tai säädellään ajatuksia ja luokitellaan asioita, tapahtumia ja ihmisiä. (Hodge & Kress 1979, 6; Fowler et al. 1979, 3.) Kielenkäytössä arvot, asenteet ja ideologiat luonnollistuvat, jolloin niistä tulee itsestäänselvyksiä, niin sanotun terveen järjen mukaisia. (Fairclough 1989, 92; Heikkinen 1999, 90.) Näihin kielen luonnollistumis- ja luonnollistamisprosesseihin kriittinen diskurssianalyysi pyrkii pureutumaan.

Diskurssin käsitteen moninaisuutta ovat käsitelleet muun muassa Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009, 26–27), joiden mukaan diskurssintutkimuksessa viitataan tyypillisesti diskurssiin (yksikössä) puhuttaessa kielenkäytöstä sosiaalisena toimintana ja diskursseihin (monikossa), kun tarkoitetaan kieliyhteisön tunnistamia tapoja merkityksellistää asioita, ilmiöitä tai ihmisiä.

Norman Fairclough (2003, 124) kuvaakin diskursseja erilaisiksi perspektiiviksi maailmaan. Tässä artikkelissa ymmärrän diskurssit potentiaalisesti hierarkkisinä puhumisen tapoina, jotka toisaalta määrittävät, miten jostakin asiasta puhutaan ja toisaalta voivat sulkea muita puhumisen tapoja kyseisen diskurssin ulkopuolelle (ks. myös Lehtonen 2000, 67–68). Diskurssit ovat toisin sanoen ideologian implisiittisiä ja luonnollistuneita tai luonnollistettuja kielentymiä (Torvinen 2020, 53).

Teksteissä kielen ideologisuus näkyy kielellisissä valinnoissa niin leksi-kaalisella, kieliopillisella kuin tekstuaalisellakin tasolla. Analyysini työkaluina hyödynnän systeemis-funktionaalista kielioppia ja rekisterianalyysia, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: kielellisenä esityksenä (tekstuaalinen funktio), vuorovaikutuksena (interpersoonainen funktio) ja representaationa (ideationaalinen funktio). (Ks. Halliday 1994; Halliday & Matthiessen 2004.) Koska tarkastelen tässä artikkelissa matkakuvauksiin kirjoittautuvien toimijoiden ja osanottajien kautta syntyviä diskursseja, analyysissäni painottuu systeemis-funktionaalisen kieliteorian ideationaalinen, tekstinulkoista maailmaa konstruoiva metafunktio, erityisesti nimeäminen (ks. Halliday & Hasan 1989, 29; Heikkinen 2000, 126). Analyysiani varten olen koonnut suomennoksesta kaikki ihmisiin viittaavat yleisnimet eli appellatiivit.

Rekontekstualisoitu suomennos

Suomentaja Marja Itkonen-Kaila (1935–2021) käänsi pitkän ja monipuolisen uransa aikana muun muassa antiikin kirjallisuutta, lukuisia eurooppalaisia klassikoita sekä venäläisiä ja ranskalaisia matkakertomuksia (Riikonen 2013a, 643; myös Leikola 2021). Useat näistä kuvasivat Lappia, kuten Réginald Outhier'n matkapäiväkirjan *Journal d'un voyage au Nord en 1736 & 1737* suomennos *Matka Pohjan perille 1736–1737* vuodelta 1975, Jean-François Regnardin värikkään kuvauksen *Voyage de Laponie* käännös *Retki Lappiin* (suom. 1982) ja Xavier Marmier'n romantismia henkivän matkakertomuksen *Relation du voyage* suomennos *Pohjoinen maa* (suom. 1999). Léonie d'Aunet'n matkakuvauksen suomennos osana *Tornionlaakson vuosikirjaa* on näin luonnollinen jatkumo Outhier'n Lapinkuvauksen käännökselle, jonka Itkonen-Kaila sai tilaustyönä Tornioista (Torvinen 2008, 310). Suomennetut kirjeet koskevat nimenomaisesti Suomen Lappia ja Tornionjokilaakson aluetta. Lyhykäisyydestään huolimatta suomennos sisältää jonkin verran kääntäjän paratekstejä, joita tarkastelen seuraavaksi.

Paratekstit linkittyvät vahvasti kysymykseen kääntäjän roolista ja tekstuaalisesta näkyvyydestä: kääntäjän paratekstit, kuten esipuhe, ala- tai loppuviitteet tai hakasulkein tekstiin merkityt kommentit, sanaselytykset tai korjaukset, ovat yksi tyypillisistä keinoista tuoda kääntäjän oma ääni esille (Koskinen 2000, 99). Samalla ne tekevät tekstistä moniäänisen, tuoden kääntäjän äänen kertojan rinnalle (Päivärinne 2018, 42). Parateksteillä on myös suuri merkitys muun

muassa lukuprosessia ohjaavina elementteinä (Koskinen 2000, 100; Hou 2013, 45). Kääntäjän parateksteistä esimerkiksi esipuhe ja erityisesti korjaavat kommentit rakentavat diskursiivisesti tekstihierarkiaa ja opastavat lukijaa teoksen (oikeassa) tulkinnassa (Torvinen 2020, 105).

Matkakertomuksen suomennoksen parateksteistä mittavin on käännöksen aloittava, noin sivun mittainen tiivistelmä, jossa suomentaja kertoo lyhyesti Léonie d'Aunet'sta sekä samalle tutkimusretkelle osallistuneesta Xavier Marmier'sta, jonka matkakuvaus ilmestyi virallisena osana retkikunnan raporttia sekä vertaa näiden kahden tutkimusmatkaajan kuvauksia toisiinsa. Esipuheenomaisen tiivistelmän myötä kääntäjä paitsi asemoi d'Aunet'n matkakirjeet osaksi ranskalaisten Lapin-kuvausten jatkumoa ja historiallista kontekstia, myös kirjoittautuu tekstiin asiantuntijana ja modernin lukijan opastajana.

Käännöstä on rekontekstualisoitu myös muilla tavoin. Ranskankielisen lähdetekstin lopusta löytyy sisällysluettelo kirjeistä. Kunkin kirjeen kohdalle on kirjattu kirjeen numeron alle myös kirjeen otsikko sekä kronologiseen järjestykseen kirjeen sisältämät aiheet ja/tai matkan eri vaiheet. Esimerkiksi kirjeen VIII (La Finlande) (d'Aunet 1854, 362) sisältöä kuvataan seuraavalla tavalla (ks. Kuva 1):

LETTRE VIII.

LA FINLANDE.

Les Finlandais. — Leur origine. — Paganisme. — Traditions. — *Runas* finlandaises. — Poésie. — Chanson de nourrice. — *Balade de Berndston*. — Bains finlandais. — Costumes. — *Physionomie*. — Première poste de *Mattaringuy*. — *Haparanda*. — Une auberge. — *Torneä*. — *Inscription de Regnard*. — *Départ d'Haparanda*..... 291

Kuva 1. Lettre VIII (d'Aunet 1854, 362).

Kohdekielisessä tekstissä tällaisia sisältöä esitteleviä ja siten lukuprosessia helpottavia alaotsikoita ei ole, todennäköisesti suomennoksen osittaisen pituuden vuoksi. Sen sijaan suomennokseen on lisätty useita aihepiiriin liittyviä kuvia: sivulla 210 on piirros nimeltään ”Kautokeinin lappalaisia”, sivulla 228 akvavintaetsaus ”Äijänpaikka” teoksesta *Voyage pittoresque au Cap Nord 1801–02* sekä piirroksot sivulla 233 ”Matarenki v. 1843” ja sivulla 239 ”Keskikievari” teoksesta *Voyage en Scandinavie 1843–46*. Kuvilla onkin selkeä funktio: eri matkakertomuksista kootut piirroksot ja kuvat auttavat modernia suomalaista lukijaa lähdetekstin aikaisen ajankuvan hahmottamisessa.

Muuta paratekstiä käännöksessä on vähän: vierassanan *lemming* suomennos (s. 208), selventävä alaviite Jean-François Regnardista (s. 211) sekä kääntäjän viittaus (s. 241) suomennoksesta pois jätettyyn osioon, jossa d'Aunet

siteeraa Maupertuis'n teosta *Maan muoto*. Tällainen tekstinsisäinen parateksti – vähäinenkin – tekee kuitenkin tekstistä moniäänisen samalla, kun selittävät ja historiallista kontekstia rakentavat paratekstit muistuttavat tekstin kulttuurisesta ja historiallisesta etäisyydestä.

Nainen, turisti ja tutkimusmatkailija

Kirjemuotoisen matkakuvauksen kertojanääni kuuluu oletuksenmukaisesti d'Aunet'lle. Itseensä ja muihin ryhmänsä jäseniin d'Aunet viittaa tekstissä tyyppillisesti muun muassa *matkamiehinä* (4 mainintaa), *matkustajina* (3), *matkailijoina* (2) ja *kulkijoina*. Muonionjoen vaarallinen lasku saa hänet toisaalla myös rinnastamaan seurueen kokemat vaikeudet *ensimmäisten tutkimusmatkailijoiden* kokemuksiin Pohjois-Amerikan suurilla joilla. Ranskalaiset kirjautuvat toisin sanoen tekstiin ennen kaikkea konkreettisina tekijöinä ja toimijoina: toisaalta tuntemattomille seuduille uskaltautuvina tutkijoina (Kielitoimiston sanakirja [KS]. s.v. *tutkimusmatkailija*), mutta toisaalta myös osin huvimatalla olevina henkilöinä (KS. s.v. *matkailija*).

Ranskalaisiin viitataan tekstissä myös *joukkona* ja *seurueena*, jotka yksilön vastakohtana korostavat yhtenä ryhmänä matkustamisen ajatusta (KS. s.v. *joukko*, *seurue*) sekä *karavaanina*, johon sisältyy mielikuva matkanteon hitaudesta ja vaivalloisuudesta (KS. s.v. *karavaani* 'jonona liikkuva kuormajuhajoukko'). Tekstissä esiintyy myös appellatiivit *henki* ja *ihminen* muun muassa lukumäärän kuvauksissa (esim. "meitä oli kymmenen henkeä" (MHT, 205); "joukossamme oli yksitoista henkeä" (MHT, 214)) sekä nimeämässä matkaseurueen eri osanottajia (esim. "me uskaltauduimme, sekä eläimet että ihmiset, tuohon liejuun", MHT, 214).

Yksittäisistä henkilöistä ja seurueen sisäisistä ryhmistä tekstiin kirjoitetaan ryhmän kokkina ja norjankielisenä tulkkina toiminut *François* (4), Biardin pariskunnan (ranskalainen) *palvelija* (3), *Mathisen* (1)-niminen *opas* (10), joka oli myös yksi ryhmän kolmesta *hevosmiehestä* ja *taluttajasta* ja jonka mökissä ryhmä yöpyi vaelluksensa ensimmäisenä yönä, suomalainen *tulkki* (7), kaksi *ruijalaispoikaa* sekä Léonien *mies*. Erityisen usein d'Aunet kuitenkin mainitsee ryhmän oppaana toimineen saamelaisen, johon tekstissä viitataan nimellä *Abo* (12) tai *Abraham*. Käsittelen saamelaisoppaan kuvausta tuonnempaan muiden saamelaiskuvausten yhteydessä.

Tekstiin rakentuu selkeä hierarkia ranskalaisten tutkimusretkeläisten ja paikallisen väestön välillä: kertomus muovautuu – odotuksenmukaisestikin – ranskalaisten näkökulmasta, jossa painottuu ero korkeasaätyisten matkalaisten ja paikallisen väestön välillä, meidän ja Toisten välillä. Matkakertomuksen loppupuolella d'Aunet esimerkiksi kuvailee tullessaan erään suomalaisperheen luona kohdelluksi kuin *ruhtinatar* ranskalaisseurueen maksettua saamastaan illallisesta ilmeisen avokätisesti yhdellä taalerilla. Ero vauraan ja sivistyneen

Tekstiin rakentuu selkeä hierarkia ranskalaisten tutkimusretkeläisten ja paikallisen väestön välillä: kertomus muovautuu – odotuksenmukaisestikin – ranskalaisten näkökulmasta, jossa painottuu ero korkeasäätyisten matkalaisten ja paikallisen väestön välillä, meidän ja Toisten välillä.

Meidän ja sille vastakohtaksi asettuvan köyhän ja villin Toisen välillä implikoituu myös d'Aunet'n samaistaessa itsensä *villi-ihmiseen* yöpyessään vaatimattomassa majapaikassaan raskaan matkapäivän jälkeen: "Saatuani illalliseksi kupillisen vuohenmaitoa paneuduin lattialle maata porontaljalleni lähelle takkatulta, joka oli jo hyvään tarpeeseen, ja vaivuin villi-ihmisen uneen" (MHT, 205).

Matkan poikkeuksellisuuteen nähden kertojan sukupuoleen viittaavia appellaatiiveja tekstissä on verrattain vähän: jo edellä mainitun *ruhtinattaren* lisäksi tekstistä löytyy vain puhuttelu *hyvä rouva* sekä yksi viittaus Léonie d'Aunet'hen *naisena* tilanteessa, jossa kirjoittaja kuvaa, kuinka retkikunnan *asiamiehet* eivät olleet ottaneet huomioon hänen sukupuoltaan matkan suunnittelussa eivätkä näin ollen olleet hankkineet hänelle *naisten* satulaa. Naiseuden ja naisellisuuden tärkeys nousee kuitenkin tekstistä implisiittisesti esille: d'Aunet esimerkiksi toteaa, että "[miesten tapaan hajareisin ratsastaminen] miehen puvustani huolimatta tuntui minusta hyvin epämiellyttävältä ja pelottavalta" (MHT, 204). Toisaalla d'Aunet myös viittaa useita kertoja omaan ulkonäköönsä ja kerran myös itseensä *karamellina*, mikä implikoi huolitellun ulkoasun tärkeydestä.

Naismatkaajille arvioidaan usein olleen tyypillistä kuvata kirjoissaan arkipäiväisiä tapahtumia, elämää matkaseurueen kanssa, keskusteluja ja puuhasteluja; asioita, joita miespuoliset kriitikot eivät aina arvostaneet (Hapuli 2005, 131–133). Myös d'Aunet'n matkakertomuksessa tärkeässä osassa ovat esimerkiksi kohtaamiset ja keskustelut paikallisten kanssa ja kuvaus on monin paikoin tunnetuista ja avoimen subjektiivista. Toisaalta d'Aunet kuvaa myös yksityiskohtaisesti matkanteon etenemistä, maisemia ja paikkakuntia ja erilaisia tapahtumia.

Toisin kuin miespuolisten aikalaistensa Lapin-kuvauksissa, d'Aunet'n matkakertomuksessa esille nousevat kohtaamiset paikallisten naisten kanssa. Tätä selittänee ainakin osin se, että sukupuolensa ansiosta d'Aunet pääsi matkansa aikana tarkastelemaan muita retkikuntalaisia lähemmin paikallisten naisten

elämää ja elintapoja: naisena hän saattoi esimerkiksi astua muutta mutkitta sisälle kotaan saamelaisnaisten luo siistiäyäkseen matkapäivän pölyistä. Toisaalta d'Aunet vaikuttaa muutenkin olleen erityisen kiinnostunut paikallisten naisten tavoista, taidoista ja ajatuksista ja hän kävi näiden kanssa keskusteluja tulkin välityksellä.

Joutilaat luonnonlapset ja siveelliset lappalaisnaiset

Matkakuvauksen suomennoksessa tyypillisin appellatiivi, jolla viitataan saamelaisiin, on *lappalainen*, joka esiintyy kohdetekstissä peräti 45 kertaa sekä 11 kertaa yhdyssanan osana (esimerkiksi sanoissa *lappalaisukko*, *lappalaiseukko*, *lappalaispoika*, *lappalaisrotu*, *lappalaisjoukko*, *lappalaisnainen*, *lappalaiseiri*). Nykylukijan näkökulmasta pejoratiiviseksi hahmottuvan *lappalainen*-nimityksen käyttö *saamelaisen* sijaan tuo suomennokseen vanhahtavaa ja vierasta sävyä. Termiä voidaan kuitenkin pitää jopa odotuksenmukaisena varhaisten matkakuvausten suomennoksissa, sillä 1900-luvun loppupuolelle asti molempia nimityksiä on käytetty rinnakkain (Lehtola 2011, 30). Suomentaja itse kertoi haastattelussa pitäneensä *lappalainen*-termiä luonnollisena ja jopa *saamelaista* alkuperäisempänä vaihtoehtona (Torvinen 2020, 129).

Kuvauksen appellatiiveista käy ilmi, miten d'Aunet'n matkakertomuksessa luokitellaan saamelaisia eri elinkeinojen mukaan rannikon saamelaisiin sekä vaeltaviin saamelaisiin. Vastaava jako näkyy myös d'Aunet'n tavoin Gaimardin tutkimusmatkalle osallistuneen kirjailija Xavier Marmier'n matkateosten saamelaiskuvauksissa (ks. Torvinen 2020, 220). Toisin kuin Marmier, jolle tunturi-saamelaisten elintapa edustaa niin sanottua ”aitoa saamelaisuutta” (*la vraie vie Laponne*, Marmier 1843, 11), d'Aunet ei kuvauksessaan arvota saamelaisuutta eri tavoin asuinpaikan tai elintavan mukaan.

Saamelaisuutta rakennetaan tekstissä muun muassa perhesanaston kautta, jossa rakentuu sukupolvinen ja sukupuolinen hierarkia (esim. *äiti* (3), *lapsi* (3), *poika* (4), *tytär* (3), *aviomies*, *vaimo* (3), *perhe* (2), *isäntä* (5), *patriarkka*). Tyypillisiä ovat myös appellatiivit, jotka rakentavat toiseuttavaa diskurssia joutilaana ja tietämättömänä vaeltavasta luonnonkansasta (esim. *poropaimen*, *paimentolainen*, *luonnonlapsi*). Sen sijaan ammattiin tai työhön liittyviä yleisnimiä esiintyy tekstissä saamelaisiin viittaamassa vain muutamia: jo edellä mainittu *opas* sekä (porolla) *ajaja*, *kalastaja*, *venemies*, *työmies* ja *kaivosmies*. Näistä neljä ensimmäistä liittyvät tekstissä rakentuvaan diskurssiin saamelaisista luonnontuntijoina ja tottuneina eränkävijöinä, kun taas kaksi jälkimmäistä luo vastakohtadiskursia, jossa perinteisestä elämäntavasta luopuneet saamelaiset ovat vaihtaneet varman palkan perässä työhön muun muassa kaivoksilla.

Retkikunnan oppaana toiminut *Abo* (myös *Abraham*) saa matkakuvauksessa poikkeuksellisen paljon positiivisesti sävyttyneitä nimikkeitä: d'Aunet kutsuu tätä muun muassa *päälliköksi*, *kenraaliksi*, *keksijäksi* ja *ystävöksikin*. Tätä selittä-

nee saamelaisoppaan identifioiminen osaksi ranskalaisryhmää, Meitä. Muiden saamelaisten kuvaukset sen sijaan ovat tyyppillisen pejoratiivisia, arvottavia ja vieraannuttavia. Eroa Toiseen rakennetaan erityisesti suhteessa ulkonäköön ja olemukseen. Esimerkiksi erästä tapaamaansa yli 80-vuotiasta saamelaisnaista ja tämän yli satavuotiaista äitiä d'Aunet kuvaa seuraavasti:

Kaiken keskeltä kuului itsepintaisena erään ruman vanhan eukon ohut kimittävä ääni; kammottavampaa noita-akkaa ei enää voisi kuvitella. [---] Olin hyvin utelias näkemään satavuotiaan lappalaiseukon, ja kymmenen minuutin kuluttua sainkin nähdä eräänlaisen liikkuvan muumion saapuvan paikalle. Se oli äiti; [---]. (MHT, 216.)

Toisaalta saamelaisvanhusten tapaaminen saa d'Aunet'n hämmästelemään näiden korkeaa ikää ja elinvoimaa: esimerkiksi kuvauksen *muumio*, 103-vuotias äiti "kulki kepin avulla melko ketterästi ja hänen pienet tihrusilmänsä tuikkivat eloisasti" (MHT, 216). Kuvauksessa aktivoituukin luonnonkansoihin tyyppillisesti liitetty elinvoimaisuuden ja terveyden diskurssi, jonka implisiittiseksi vastakohtaksi länsimainen sivilisaatio asettuu: d'Aunet'n mukaan puhtaan luonnon ja ilman keskellä elävinä paimentolaisina saamelaiset "elävät usein 80-vuotiaiksi [---] eivät[kä] paljonkaan sairastele" (MHT, 217); sairastuessaankin he vain "liottavat viinaan hyppysellisen tupakkaa, ja se on heidän ainoa lääkkeensä" (MHT, 217).

Muiden varhaisten matkakertomusten tavoin myös saamelaisia kuvavissa teksteissä heihin liitetään ajankohdalle tyyppillisiä toiseuden elementtejä: pakanallisuutta, villeyttä, siveettömyyttä ja ylenpalttista seksuaalisuutta. Esimerkiksi Jean-François Regnardin vuodelle 1681 sijoittuvassa matkakertomuksessa virittyy saamelaisista vahva seksuaalisuuden diskurssi (Torvinen 2020, 146–151). Tämän diskurssin d'Aunet kuitenkin kyseenalaistaa ja kumoaa omassa saamelaiskuvauksessaan:

Kun kampasin tukkaani ja pesin kaulaani, kasvojani ja käsiäni, molemmat naiset tyytyivät tuijottamaan minua silmät suurina, mutta kun aloin riisua tua vaihtaakseni liinavaatteet, he syöksyivät kauhun vallassa ulos. Olin aivan ällistynyt, kunnes äkkiä muistin, että olin pukeutunut miehen vaatteisiin. Nauroin katketakseni heidän erehdykselleen. Tämä hullunkurinen tapaus on mielestäni painava vastaus niihin herjaaviin syytöksiin, joita kunniallisista lappalaisnaista on esitetty. Regnard kylläkin väittää lappalaisen tarjoavan mielellään vieraalle seuraksi vaimoan tai tytärtään, mutta tämä on vain yksi juttu niiden monien muiden lisäksi, joita hän huvikseen levitteli. (MHT, 211.)

Kuvauksessa d'Aunet'n oma kokemus toimii todisteena saamelaisnaisten kunniallisuudesta. Samalla kirjoittaja asemoi itsensä asiantuntija-asemaan

suhteessa muihin ranskalaisiin Lapin-kuvauksiin. Tällaista vastadiskurssia voi pitää sitäkin merkittävämpänä sen vuoksi, että muilta osin d'Aunet'n matkakirjeissä toistuvat muille ranskalaisille matkakuvauksille tyypilliset hierarkkiset ja eksotisoivat saamelaisdiskurssit: luonnonkansan sivistymättömyys ja taika-uskoisuus, länsimaisista ihanteista poikkeava ulkonäkö sekä runsas alkoholin-käyttö, jotka herättävät ranskalaisissa paitsi uteliaisuutta, myös sääliä ja inhoa (ks. Torvinen 2020).

Työteliäät talonpojat

Kuten saamelaisiin, myös suomalaisiin viitataan tekstissä useimmiten kansalaisuusappellatiivilla: *suomalainen* esiintyy kuvauksessa kaikkiaan 28 kertaa sekä kahdesti yhdyssanan osana. Toiseksi yleisin appellatiivi on *tulkki* (7), jonka yleisyyttä selittää d'Aunet'n seurueeseen kuulunut suomalaismies, joka toimi ranskalaisten ja paikallisten välisenä tulkkina. Myös muut ammatteihin viittaavat yleisnimet ovat tyypillisiä suomalaisten nimeämisessä, kuten *venemies* (2), *soutaja* (3), *kauppias* (4), *perämies* (3), *talonpoika* (3), *kalastaja* (2), *metsästäjä*, *maanviljelijä* ja *kievarin isäntä*. *Kauppiaista* d'Aunet tosin toteaa, että ”vain harvat toimivat kauppiaina ammatikseen, mutta tarpeen vaatiessa kukin heistä on kauppias” (MHT, 233–234). Ajankuvan mukaisesti ammattien edustajat d'Aunet'n tekstissä ovat lähes poikkeuksetta miehiä. Ainoa naispuolinen ammatti on *emäntä* (4), joka rinnastuu tekstissä osin *vaimoon* (2).

Ammattinimikkeiden lisäksi erilaiset perhe-elämään (*tyttö*, *isoäiti*, *vanhus*, *perhe*, *lapsi*, *nainen*, *mies*) ja talonpoikaisuuteen (*emäntä*, *miesväki*, *palvelusväki*, *isäntäväki*, *talonväki*) liittyvät appellatiivit ovat yleisiä suomalaisten kuvauksessa. Tyypillisiä ovat myös uskontoon ja perhe-elämään liittyvät appellatiivit, kuten *vaimo*, *aviomies*, *kihlapari*, *morsian*, *sulhanen* ja *luterilainen*. Suomalaisuutta konstruoidaan myös suhteessa asumispaikkaan ja hallintoon (*asukas*, *alamainen*). Suomalaisuus näyttääkin tekstissä rakentuvan pitkälti erilaisten yhteiskunnallisten roolien kautta. Sosioekonomisesti nämä roolit sijoittuvat lähinnä yhteiskunnan työläisluokkaan ja liittyvät monelta osin talonpoikaiseen elämään.

Merkille pantavaa d'Aunet'n kuvauksessa on myös esille nouseva stereotyyppioiva ja vertaileva rotudiskurssi (mm. *kansa*, *väestö*, *rotu*, *itäinen rotu*, *Euroopan alkurotu*). Vaikka rotudiskurssin nouseminen esiin tekstistä ei sinänsä ole matkakuvauksen ajankuvaan suhteutettuna yllättävää, on syytä pitää mielessä, että rodun käsite on paitsi perusteeton myös monin tavoin ongelmallinen muun muassa siihen implisiittisesti sisältyvien ja rasistisia käytänteitä ja diskursseja toisintavien valtarakenteiden, hierarkioiden ja merkitysten vuoksi (ks. Memmi 2000, 5–6; van Dijk 1993, 109–110). Rodullistaminen on myös yksi voimallisimpia toiseuttamisen muotoja, jossa toiseutta luodaan muun muassa lapsellistamisen, luonnollistamisen, estetisoimisen, eksotisoimisen, primitivisoimisen,

*Muista kuvauksista poiketen myös d'Aunet'n
matkakertomukseen kirjoittuva Lappi näyttäytyy
hyvinkin kansainvälisenä alueena ja monenlaisten
toimintojen ja aktiviteettien kenttänä, vaikka sivistyksen
ja edistyksen tuojiksi esitetään Länsi-Euroopasta tulleet
siirtolaiset.*

erotisoimisen ja stereotyypittelyn kautta (Löytty 2005, 91–92). Tämä tulee selkeästi esille d'Aunet'n matkateoksessa niin suomalaisten kuin saamelaisienkin kuvauksessa.

Suomalaisten d'Aunet esimerkiksi toteaa olevan *vahvaa ja voimakasta rotua* (MHT, 236). Suomalaisuuden stereotyypiksi tunnusmerkeiksi nousevatkin d'Aunet'n kuvauksessa kookas koko, vaaleat hiukset, haaleansiniset tai harmaat silmät ja hyvin vaalea iho. Suomalaisten naisten d'Aunet kuvaa olevan vankkarakenteisia ja sopusuhtaisia ja joidenkin jopa todella kauniita – joskin ”kauneus kestää vain hetken tässä karussa ilmastossa” ja ”kolmikymmenvuotiaina naiset näyttävät jo vanhoilta” (MHT, 237).

Suomalaiset esitetään tekstissä vastakohtina saamelaisille paitsi ulkonäöllisesti myös luonteeltaan ja sivistykseltään. Siinä missä d'Aunet'n saamelaiset ”elävät joutilaina, tietämättöminä paimentolaisina, näkevät vaivaa vain tyydyttääkseen aineelliset tarpeensa ja vajoavat sitten taas juroon tyhmyyteensä” (MHT, 237), suomalaisia kuvataan tottuneiksi järjestykseen ja työntekoon, ahkeriksi, uutteriksi ja omavaraisiksi. Myös talonpoikien luku- ja kirjoitustaito sekä perustiedot historiasta ja maantieteestä nousevat suomalaisia saamelaisista erottaviksi tekijöiksi tekstissä. Kehitystä rajoittaa kuitenkin maan ankara ilmasto:

Suomalaiset ovat rohkeita vaikkakaan eivät sotaista, ja he suhtautuvat elämän vastoinkäymisiin kärsivällisesti ja alistuen. He ovat rehellisiä, hiljaisia ja melankolisia; heidän kiitollisuutensa ilmenee usein pohjattomana kiintymyksenä, mutta he ovat vastaavasti kostonhaluisia eivätkä koskaan unohda kärsimäänsä loukkausta. Tässä kansassa on jaloutta ja älyä, mutta heidän ilmanalansa, joka estää heiltä sivistävät kosketukset muihin kansoihin, ei ilmeisesti salli heidän kaikkien kykyjensä kehittyä. He ovat enimmäkseen

maanviljelijöitä ja kalastajia; vain harvat toimivat kauppiaina ammatikseen, mutta tarpeen vaatiessa heistä jokainen on kauppias. (MHT, 234–235.)

Ero suomalaisten ja saamelaisten välillä näkyy kiinnostavasti myös appellaatiivien käytössä: suomennoksen saamelaisvanhukset ovat (*lappalais*)*eukkoja* (s.v. *eukko* 'vanha(hko) kansannainen) tai *-ukkoja* (s.v. *ukko* 'vanha mies, äijä'), suomalaiset puolestaan esimerkiksi *emäntiä*, *vaimoja*, *talonpoikia* tai *talonväkeä*. Tietty affektiivisuus ja deskriptiivisyys näyttäisi siis korostuvan käänöksessä erityisesti saamelaisten kuvauksessa. Tämän varmistaminen vaatisi kuitenkin tämän artikkelin mittakaavaa laajempaa käänösanalyysia.

Kiinnostavaa kyllä, toisin kuin monet muut ranskalaiset ja eurooppalaiset aikalaisensa, joille rotukysymys oli tärkeä (ks. Halmesvirta 1995, 91–94; Torvinen 2020, 216–220; myös Isaksson 2001; Halmesvirta 1990), d'Aunet kuvauksensa lopulla kommentoi moisten kysymysten pohtimisen olevan ”silkkää lapsellisuutta, paitsi jos niiden avulla voidaan valaista joitakin tärkeitä historian seikkoja” (MHT, 234). Kuten appellatiivianalyysi osoittaa, d'Aunet'n irtisanoutuminen rotudiskurssista jää kuitenkin pintapuoliseksi.

Kansallisuuksien kirjoja

Matkakuvauksessa esiintyy lukuisia muita kansalaisuusappellatiiveja suomalaisten ja saamelaisten lisäksi. Tekstissä esiintyy muun muassa *englantilaisia* (9 + yhdyssanan osana 1), *norjalaisia* (6), *ruotsalaisia* (10 + yhdyssanan osana 1: *ruotsalaistyttö*), *venäläisiä* (8 + yhdyssanan osana 1) sekä myös *saksalainen*, *sveitsiläinen*, *picardialainen* ja *espanjalainen*. Kaiken kaikkiaan pohjoisesta Norjasta, Suomesta ja Ruotsista piiryykin hyvin kansainvälinen kuva, toisin kuin monissa 1800-luvun Suomea kuvaavissa matkakirjoissa, joissa Suomi asemoitiin eurooppalaiseksi periferiaksi ja nähtiin tyypillisesti alikehittyneenä erämaana (Varpio 2005, 32). Näkökulma on silti kolonialistinen: sivistyksen ja edistyksen edustajina nähdään muut kuin paikalliset asukkaat.

Pohjoiseen Norjaan kasvanut siirtokunta, jossa ranskalaiset tapasivat muun muassa *insinööri Thomasin* sekä *herrat Crowe* ja *Woodfall*, selittää monilta osin kansalaisuuksien moninaisuutta matkakuvauksessa. Siirtokunnan hierarkia herraskaisine omistajineen ja heidän perheineen sekä työmiehineen ja työläisineen kirjoittautuu myös tekstiin. Ranskalaisseurueen majoittajina toimineet englantilaiset kuvataan statuksen (*kaivosoikeuksien omistajat*), ulkoisen olemuksen (*moitteettomasti pukeutuneet herrat*, *avokaulaisiin asuihin pukeutuneet nuoret neidit*) ja sosiaalisen toiminnan kautta (*erinomaiset isännät*); muut kylän asukkaat puolestaan ovat yhteiskuntaluokkansa (*työläiset*, *työmiehet*) ja ammattinsa edustajia (*kaivosmiehet*, *kalastajat*). Tekstissä korostuu myös englantilaisten perustaman siirtokunnan tuoma sivistys ja hyvinvointi: ”vain kahden perheen muodostama siirtokunta oli kyennyt tuomaan tähän hylättyyn kolkkaan sivist-

tyneet tavat ja vanhan Englannin mukavuuksia” ja jopa ”lapsetkin olivat terveen näköisiä” (MHT, 202).

Englantilaisten lisäksi kuvauksessa mainitaan vain joitakin muita paikallisia henkilöitä erisnimellä. Yksi näistä on Kaaresuvannon ruotsinsaamelainen kirkkoherra *Lars Levi Laestadius*, jonka luona ranskalaiset yöpyivät matkallaan. Toisin kuin esimerkiksi aikalaisensa Marmier, joka muun muassa kirjoitti talteen Laestadiusen Staalo-tarinoita ja oli kirkkoherran kanssa kirjeenvaihdossa tutkimusretken jälkeen (ks. Honka 2008; Pentikäinen 2014), d’Aunet ei vaikuta lainkaan vaikuttuneen Kaaresuvannon kirkkoherran tapaamisesta, vaan kuvaa tätä päinvastoin *tylyksi isännäksi ja mörökölliiksi* ja arvioi Laestadiusen pitäneen itseään väärin perustein *tärkeänä ja huomattavana henkilönä*. Kuvauksesta implikoituu niin tekstiin kirjoittuva hierarkia kuin matkalaisen arvot ja odotukset, joita kirkkoherra ei näytä täyttäneen:

Tämä Laestadius-niminen kirkkoherra tarjosi meille epämiellyttävän sekoituksen oppinutta pöyhkeilyä ja maalaista moukkamaisuutta. Huolimatta suosituskirjeistämme ja siitä surkeasta tilasta, jossa olimme vietettyämme niin pitkän ajan taivasalla ja jonka olisi luullut hellyttävän hänet, hän otti meidän vastaan ylseästi kuin ainakin tärkeä henkilö, jota häiritään. [...] Yhtä paljon kuin kunnioitan ja ihailen niitä kunnianarvoisia pappeja, joista edellä olen puhunut, yhtä luotaantyöntävältä minusta vaikutti tämän mörököllin väärä arvokkuus. Hänen luonaan en saanut sellaista vastaanottoa enkä huolenpitoa kuin minulla olisi ollut oikeus odottaa, en edes sitä korutonta myötätuntoa, jota surkea terveydentilani herätti lappalaisissa. (MHT, 222–223.)

Laestadiusesta piirretty kuva suorastaan jurona murjottajana (KS s.v. *mörökölli*), joka suhtautui yrmeästi vieraisiin ja oli tietoinen omasta arvostaan kirkonmiehenä. Kiinnostavaa kyllä, Laestadiusen saamelaisuudesta ei d’Aunet’n kuvauksessa nouse lainkaan esiin, vaan hänet päinvastoin esitetään vastakohtana saamelaisille, jotka sentään – toisin kuin Laestadius – osasivat käyttäytyä kirjoittajan oletusten mukaisesti.

Lopuksi: Moniäänisyyttä diskurssien ristivedossa

Léonie d’Aunet’n matkakirjan suomennoksen appellatiivien analyysi osoittaa, että tekstissä suomalaisuudesta ja saamelaisuudesta rakentuvat diskurssit ovat aikakaudelleen tyypillisiä: suomalaisuus hahmottuu erityisesti talonpoikaisuuden kautta ja saamelaisuus luonnonlapsenomaisena paimentolaisuutena. Matkakuvauksen näkökulma on toiseuttava: tekstiin kirjoittuvan Me vs. Muut-valtarakenteen ja rodullistamisen kautta syntyvät diskurssit ovat eksotisoivia, stereotyyppisiä ja – eritoten nykypäivän valossa – rasisistisia. Erojakin d’Aunet’n

teoksesta aikalaisten teksteihin verrattuna löytyy: tekstissä muun muassa uudistetaan kuvaa saamelaisuudesta kumoamalla erityisesti saamelaisnaisia erotisoiva seksuaalisuusdiskurssi. Muista kuvauksista poiketen myös d'Aunet'n matkakertomukseen kirjoittuva Lappi näyttäytyy hyvinkin kansainvälisenä alueena ja monenlaisten toimintojen ja aktiviteettien kenttänä, vaikka sivistyksen ja edistyksen tuojiksi esitetään Länsi-Euroopasta tulleet siirtolaiset.

Kieleltään d'Aunet'n teos on usein omakohtaista, tunteikasta ja kuvailevaa. Teoksen naisnäkökulma tulee kuitenkin erityisesti esille kirjoittajan kirjaamien kohtaamisten ja keskusteluiden kautta. Toisin kuin monien muiden varhaisten Lapin-matkaajien tai aikalaistensa matkakertomuksissa, d'Aunet'n matkakirjassa myös paikalliset naiset pääsevät näkyviin – ja osin ääneenkin. Samalla d'Aunet purkaa ja kyseenalaistaa matkakertomusten miehistä arvovaltaa ja tarjoaa lukijoilleen Regnardin ja Marmier'n Lapin-kuvausten rinnalle vaihtoehdoisen asiantuntijaäänänen, näkökulman ja tavan hahmottaa 1800-luvun suomalaista ja saamelaista yhteiskuntaa ja elämää. Suomentajan paratekstit tuovat käännökseen moniäänisyyttä lisäämällä kulttuuris-historiallisen asiantuntijan äänen alkuperäisen kirjoittajan rinnalle. Samalla ne ohjaavat modernia suomalaista lukijaa tekstin tulkinnassa. Käännöksen rekonstekstualisoinnin myötä myös tekstiin kirjoittunut toiseus ikään kuin toisintuu: toiseuden kuvaajasta itsestään tulee nykylukijalle Toinen.

Tässä artikkelissa olen käsitellyt vain sitä pientä osaa d'Aunet'n matkakertomuksesta, joka on suomennettu. Kattavamman kokonaiskuvan luomiseksi olisi syytä tarkastella myös aikanaan suuren suosion saavuttanutta ranskan-kielistä lähde- ja kohdetekstien appellatiiveista jää tätä artikkelin fokuksen ulkopuolelle.

Viitteet

1 Koska kyseessä on lyhennelty ja osittainen suomennos, vertaileva analyysi lähde- ja kohdetekstien appellatiiveista jää tämän artikkelin fokuksen ulkopuolelle.

2 Vaikka käännöstieteen näkökulmasta Gérard Genetten (1997) määritelmä paratekstistä ei ole täysin ongelmaton (ks. esim. Batchelor 2018), käytän tässä artikkelissa kuitenkin termiä parateksti Genetten peritekstin (1997, 5, 16, 344) merkityksessä viittamassa teokseen fyysisesti sisältyviin parateksteihin, kuten esipuheisiin, omistus-

kirjoituksiin ja julkaisutietoihin.

3 Léonie d'Aunet'n itsensä mukaan hänen syntymäpäivänsä oli 2.7.1820, kun taas äitinsä Henriette Joséphine d'Orémieulx'n mukaan Léonie olisi syntynyt 1.1.1820 (Orlandini Carcreff 2017, 157).

4 Nykytutkimuksen valossa näyttää siltä, että d'Aunet'n matkakertomuksen kirjemuotoisuus oli ennen kaikkea tyylikeino. Esimerkiksi Alessandra Grillo pitää artikkelissaan (2008) epätodennäköisenä sitä, että d'Aunet olisi kirjoittanut tuolloin vain 12-vuotiaalle

velipuolelleen, Léon de Boynest'le, näinkin monitahoisia ja lukuisia kirjallisia ja historiallisia viitteitä sisältäneitä kirjeitä ja arvioi, että d'Aunet olisi ennen teoksensa julkaisua täydentänyt matkan aikana tekemiään muistiinpanoja sekä mahdollista kirjeenvaihtoaan veljensä kanssa muun muassa Léouzon Le Ducin ja Marmier'n teoksista saamallaan tiedoilla. Tätä päätelmää tukee

käsitys siitä, että 1800-luvulla oli tyyppillistä kirjoittaa matkakirjeitä fiktiiviselle vastaanottajalle (Riikonen 2013b, 519).

5 Me voici enfin à Hammerfest, cher frère, après bien des peines, bien des accidents, et surtout un nombre trop grand de nuits passées sans sommeil [...] (d'Aunet 1854, 103).

Lähteet

Kohdeteos

MHT = Aunet, Léonie d' 1977. Matka Hammerfestista Tornioon v. 1839. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Teoksessa *Tornionlaakson vuosikirja 1977*. Toim. Unto Paananen. Tornio: Tornionlaakson kotiseututoimikunta, 201–243.

Aunet, Léonie d' 1854. *Voyage d'une femme au Spitzberg*. Paris: Hachette.

Tutkimuskirjallisuus

Anderson, Benedict 2017. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.

Bassnett, Susan 2002. Travel writing and gender. Teoksessa *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Toim. Peter Hulme & Tim Youngs. Cambridge: Cambridge University Press, 225–241. DOI: 10.1017/CCOL052178140X.014.

Bassnett, Susan 2019. Translation and Travel Writing. Teoksessa *The Cambridge History of Travel Writing*. Toim. Nandini Das & Tim Youngs. Cambridge: Cambridge University Press, 550–564. DOI: 10.1017/9781316556740.036.

Batchelor, Kathryn 2018. *Translation and Paratexts*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781351110112.

Bernardi, Cecilia de 2019. Authenticity as a compromise: a critical discourse analysis of Sámi tourism websites. *Journal of Heritage Tourism*, 14(3), 249–262. DOI: 10.1080/1743873X.2018.1527844.

Bosangit, Carmela 2012. *Understanding consumption experiences: a discourse analysis of travel blogs*. Väitöskirja. University of Nottingham.

Dijk, T. A. van 1993. Analyzing racism through discourse analysis. Some methodological reflections. Teoksessa *Race and ethnicity in research methods*. Toim. John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis. Newbury Park: Sage, 92–134.

Dybiec-Gajer, Joanna 2013. Paratextual Transitions of Travel Texts. The Case of Jan Potocki's *Voyage en Turquie et en Égypte (1789)* and its Polish Translation. *Intralinea Special Issue: Translating 18th and 19th century European Travel Writing*. Toim. Susan Pickford & Alison E. Martin.

Fairclough, Norman 1989. *Language and Power*. London & New York: Routledge.

Fairclough, Norman 2003. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London & New York: Routledge. DOI: 10.4324/9780203697078.

Fiske, John 2003. Toimi maailmanlaajuisesti, ajattele paikallisesti. Teoksessa *Erilaisuus*. Toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino, 131–154.

- Fowler, Roger, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew 1979. Preface. Teoksessa *Language and Control*. Toim. Roger Fowler, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew. London: Routledge & Kegan Paul, 185–213.
- Genette, Gérard 1997. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Käänt. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511549373.
- Grillo, Alessandra 2008. Le « grand tour » de Léonie d'Aunet. Voyage d'une parisienne aux pays boréaux. Teoksessa *Astrolabe*. Septembre / Octobre 2008. Itinéraires féminines. Centre de Recherches sur les Littératures de Voyage (CRLV).
- Hall, Stuart 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, M. A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya 1989. *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2004. *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Halmesvirta, Anssi 1990. *The British conception of the Finnish 'race', nation and culture*. 1760–1918. Jyväskylä: Gummerus.
- Halmesvirta, Anssi 1995. Barbariasta demokratiaan. Teoksessa *Toisten Suomi. Eli mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Toim. Hannes Sihvo. Jyväskylä: Atena, 77–157.
- Hapuli, Ritva 2005. Naiset ylittävät rajoja. Matkakirjallisuuden sukupuolistavista tulkinnoista. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toim. Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 125–141.
- Heikkinen, Vesa 1999. *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Vesa 2000. Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teoksessa *Teksti työnä, virka kielenä*. Toim. Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Helsinki: Gaudeamus, 116–214.
- Hodge, Robert & Gunther Kress 1979. *Language as ideology*. London: Routledge.
- Honka, Tuomas 2008. Pohjoinen muisti palasina maailmalla. Teoksessa *Kide – Lapin yliopiston yhteisölehti* 3. Toim. Olli Tiuraniemi. Rovaniemi: Lapin yliopisto/Viestintä, 20–21.
- Hou, Pingping 2013. Paratexts in the English translation of the Selected Works of Mao Tse-Tung. Teoksessa *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation*. Toim. Valérie Pellatt. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 33–48.
- Isaksson, Pekka 2001. *Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kielitoimiston sanakirja (KS) 2018. Verkkojulkaisu. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>, 14.5.2023.
- Lehtola, Veli-Pekka 2005. Mielikuvien rajasota. Kiistoja koltanmaan ja kolonialismin maastossa. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toim. Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 46–63.
- Lehtola, Veli-Pekka 2011. Miten lappalainen muuttui saamelaiseksi. *Hiidenkivi* 18(4), 27–30.
- Lehtonen, Mikko 2000. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Leikola, Anto 2021. Marja Itkonen-Kaila 1935–2021. Suomentaja, kunniantohtori. *Helsingin Sanomat*, 26.10.2023.
- Löytty, Olli 2005. Kuka pelkää mustavalkoista miestä? Toiseuttavan katseen rajat. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toim. Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 87–102.

- Marmier, Xavier 1843. Relation du voyage. Teoksessa *Voyages de la commission scientifique du nord, Scandinavie, en Laponie, au Spitzberg et aux Feröe, pendant les années 1838, 1839 et 1840, sur la Corvette la Recherche*. Tome second. Toim. Paul Gaimard. Paris: Arthus Bertrand.
- Memmi, Albert 2000. *Racism*. Käänt. Steve Martinot. Minneapolis: University of Minnesota.
- Mills, Sara 1991. *Discourses of Difference. An analysis of women's travel writing and colonialism*. London & New York: Routledge.
- Orlandini Carcreff, Alessandra 2017. *Au pays des vendeurs de vent. Voyager en Laponie et en Finlande XVe–XIXe siècle*. Aix-en-Provence: Presses Universitaires de Provence. DOI: 10.4000/books.pup.51178.
- Paloposki, Outi 2010. The Translator's Footprints. Teoksessa *Translators' Agency*. Toim. Kaisa Koskinen & Tuija Kinnunen. Tampere: Tampere University Press, 86–107.
- Pentikäinen, Juha 2014. Kadonnut mytologia – Lars Levi Laestadiuksen unohdettu suurtyö. Teoksessa *Ranskan viimeisen kuninkaan retkikunta. La Recherche Lapissa*. Toim. Tuula Kousa. Helsinki: John Nurmisen Säätiö, 111–172.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen 2009. *Kurssi kohti diskursssia*. Tampere: Vastapaino.
- Päivärinne, Meri 2018. *Jean Barbeyrac, traducteur et homme de lettres*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Riikonen, Hannu K. 2013a. Marja Itkonen-Kaila. Teoksessa *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Outi Paloposki ja H. K. Riikonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 643–646.
- Riikonen, Hannu K. 2013b. Matkakirjallisuus. Teoksessa *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Outi Paloposki ja H. K. Riikonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 518–531.
- Ruoho, Sanna 2023. *Resisting expectations: Discourse analysis of Finnish travel literature about solo female travelers*. Pro gradu -työ. Rovaniemi: University of Lapland.
- Torvinen, Merja 2008. Kääntäjä toiseuden välittäjänä: pohdintoja kääntäjähaastattelun pohjalta. Teoksessa *Erikoiskielet, käännösteoria ja monikielisyys*. Toim. Mona Enell-Nilsson & Tiina Männikkö. Vaasa: Vaasan yliopisto, 304–314.
- Torvinen, Merja 2020. *Käännösstrategiat ja diskurssit: analyysi 1600–1800-lukujen ranskalaisista Lapinkuvauksista ja niiden moderneista suomennoksista*. Oulu: Oulun yliopisto. DOI: 10.23982/vir.97489.
- Varpio, Yrjö 2005. Suomi keskustana ja periferiana. Matkakirjallisuuden myyttiset ilmansuunnat. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toim. Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 27–45.